

**УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

Біленко Анжеліка Юріївна

**СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В
МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

спеціальність 231 «Соціальна робота»

РЕФЕРАТ

випускної кваліфікаційної роботи
за освітньо-професійною програмою
«Соціальна робота»
(Соціально-психологічна реабілітація)»

Умань – 2021

Випускною кваліфікаційною роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: доктор філософії, доцент,

Моргай Лілія Анатоліївна

РЕЦЕНЗЕНТ: кандидат педагогічних наук, доцент,

Підвальна Юлія Василівна

Захист відбудеться 22 грудня 2021 р. о 9.00 год. на засіданні Екзаменаційної комісії.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі соціальної педагогіки та соціальної роботи, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 202.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	9
1.1. Сучасні підходи до визначення поняття «девіантна поведінка».....	9
1.2. Форми прояву порушень поведінки в молодіжному середовищі закладу вищої освіти.....	22
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ II. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	38
2.1. Девіантна поведінка як психологічна проблема в молодіжному середовищі закладу вищої освіти	38
2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження на базі факультету соціальної та психологічної освіти.....	57
Висновки до другого розділу.....	59
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Проблема девіантності є однією з актуальних проблем вищої школи. Прояви девіантної поведінки простежуються ще з малих років особистості. Нажаль, прояви даної поведінки притаманні і молодіжному середовищі закладу вищої освіти (ЗВО), тобто студентству. Ріст масштабів злочинності, труднощі корекції девіантного поведіння, наявність безлічі теоретичних концепцій обумовлюють особливий інтерес до вивчення цього явища [75].

Важливим напрямком вивчення студентської асоціальності є аналіз психологічних особливостей студента. Ці особливості відносяться як до власне психологічних якостей суб'єкта (рівень агресії, характеристики емоційної і вольової сфери тощо), так і до системи соціально – психологічних якостей (на спрямованість особистості, особливості комунікативного стилю, рівень конформності, приналежність до неформальних груп асоціальної спрямованості) [75]. Хоча проблема девіантності широко досліджується філософами, правознавцями, соціологами, психологами і педагогами, єдиного розуміння того, що таке девіантна поведінка, немає [75].

Девіантна поведінка – це поведінка, яка відхиляється від прийнятих у суспільстві норм та правил. Даний термін не присутній у повсякденному вжитку, але це явище, яке присутнє у повсякденному житті кожного [30].

Також, під терміном «девіантна поведінка», відносять: вчинок, дії людини, що не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам (стандартам, шаблонам). Досить часто у науковій термінології користуються поняттям «девіантна поведінка», це – соціальне явище, виражене в масових формах людської діяльності, що не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам (стандартам, шаблонам) [75].

Існують три підходи щодо визначення, причин й обставин походження девіантної поведінки, а саме біологічні, психологічні, соціальні. Прихильники біологічного підходу (Ц. Ламброзо, Р. Шелдон) твердять, що причиною девіації вважають фізичні особливості індивіда. Прихильники психологічного підходу

(З. Фройд) стверджують, що даний підхід пов'язаний з аналізом кримінальної поведінки, виявленням психологічних розладів, психопатії. До третього підходу – соціального (Р. Мертон, Л. Олін, Г. Беккер) відносяться різні чинники, які пов'язані з буденним життям кожної людини [37].

До проявів негативної поведінки відноситься також поняття «девіація». Девіація (відхилення) – це система дій і вчинків людини, соціальних груп, що суперечить соціальним нормам або визнаним у суспільстві шаблонам і стандартам поведінки. Девіантна поведінка спрямована проти цінностей суспільства і суперечних інтересів, представляє явище не тільки антигромадське, але і (потенційно) соціально небезпечне [75].

Девіантна поведінка спрямована проти цінностей суспільства і суперечних інтересів, представляє явище не тільки антигромадське, але і (потенційно) соціально небезпечне [75].

До ключових аспектів, які призводять серед молоді до девіантної поведінки – це невірно сформована соціалізація особистості. Це послаблення виховного потенціалу не лише сім'ї, школи, але й інших громадських інститутів, кризи перегляду ціннісних орієнтирів, соціально-економічної поляризації населення, провокує виникнення поведінкових девіацій у суспільстві загалом, і студентської молоді, зокрема [74].

До основних форм девіантної поведінки у сучасних умовах можна віднести злочинність, алкоголізм, проституцію, наркоманію. Кожна форма девіації має свою специфіку [75].

Соціальна незрілість, несформованість правових установок часто призводить до правового нігілізму (світоглядної позиції) молоді, свідомого ігнорування вимог закону, заперечення соціальної цінності права, що знаходить вияв у різних формах девіантної поведінки [74].

У зв'язку з цим однією з центральних соціальних профілактик є: розробка ефективної профілактичної методики, спрямованої на нейтралізацію негативних соціальних впливів і формування позитивної спрямованості молодих людей, становлення їх морально-правової культури [74].

Важливим напрямком вивчення профілактики девіантної поведінки серед студентства є аналіз психологічних особливостей девіації молоді. Ці особливості відносяться як до власне психологічних якостей суб'єкта (рівень агресії, характеристики емоційної і вольової сфери тощо), так і до системи соціально-психологічних якостей (на спрямованість особистості, особливості комунікативного стилю, рівень конформності, приналежність до неформальних груп асоціальної спрямованості) [74].

Трактування наукової еліти щодо визначення девіантної поведінки різняться. Науковець В. Кудрявцевої стверджує, що девіантна поведінка – це соціальні відхилення в сфері індивідуальної поведінки особистості. «Соціальні відхилення в сфері індивідуальної поведінки є вчинки конкретних людей, що забороняються нормами права, моральності, правилами гуртожитку». У цьому визначенні девіантності припускається порушення будь-яких соціальних норм (карних, правових, моральних), незалежно від того, чи мають вони тенденцію переростати в злочинну поведінку чи ні. [74].

У свою чергу науковець І. Кін істотно розширює границі девіантної поведінки, включаючи пияцтво, вживання наркотиків, агресивність, здатні привести людину до протиправних дій. Формуванню девіантної поведінки сприяють і такі соціальні фактори, як неупорядкованість сімейного життя, труднощі в навчанні, травматичні життєві події, вплив девіантної субкультури або групи і багато чого іншого [26].

Науковці–психологи бачать одну з основних причин девіантності у незадоволеній потребі в самоповазі, що і приводить до зниження його рівня. Саме знижена самоповага викликає бажання робити щось. Здатне змінити цей стан. Подібне поводження пов'язане з усіма видами девіантності – нечесністю, здійсненням правопорушень, уживанням наркотиків, пияцтвом, агресивністю і суїцидальністю, різними психічними порушеннями. Формуванню девіантної поведінки сприяють і такі соціальні фактори, як неупорядкованість сімейного життя, труднощі в навчанні, травматичні життєві події, вплив девіантної субкультури або групи і багато чого іншого [75].

Проведений нами аналіз джерел та публікацій показав, що питання та проблеми девіантної поведінки досить добре висвітлені у доробках науковців.

У сучасній соціологічній, психологічній і педагогічній літературі проблемі відхилень у поведінці молоді приділяється значна увага. В системі вітчизняного соціально-гуманітарного знання сформувалося декілька напрямів її дослідження. Психолого-педагогічний аспект виникнення поведінкових девіацій розкритий у працях М. Алемаскіна, І. Дьоміна, В. Татенко, М. Фіцули, С. Яковенко та ін. Соціально-педагогічному аспекту девіантної поведінки присвячені дослідження О. Александровської, О. Безпалько, Р. Вайноли, М. Галагузової, І. Зверевої, А. Капської, Н. Квітковської та ін. Соціально-психологічний аспект девіантної поведінки студентської молоді знайшов відображення в працях С. Белічевої, Ю. Клейберга, І. Кона, Н. Максимової, Н. Толстих, Т. Яценко. Медичний (психобіологічний) аспект девіантної поведінки представлений у працях А. Александрова, В. Астапова, О. Гройсмана, Р. Карсона, В. Кащенко, В. Ковальова, О. Когана, А. Личка, В. Матвєєва, Г. Слабкого, О. Федькова та ін.

Це пояснюється тим, що дана проблема є актуальною і знаходиться у центрі досліджень.

Досить важко визначити кількість студентів в Україні, котрі стали на невірний шлях у своєму житті, оскільки не має точної статистики молоді з даною проблемою. Всі ці фактори зумовили вибір теми дослідження – **«Соціальна профілактика девіантної поведінки в молодіжному середовищі закладу вищої освіти».**

Мета дослідження полягає у визначенні соціальної профілактики девіантної поведінки в молодіжному середовищі закладу вищої освіти.

Об'єкт дослідження – девіантна поведінка в молодіжному середовищі закладу вищої освіти.

Предмет дослідження – соціальна профілактика девіантної поведінки у закладі вищої освіти.

Відповідно до теми та мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати сучасні підходи до визначення поняття «девіантна поведінка»;

2. Розкрити основні форми прояву порушень поведінки в молодіжному середовищі закладу вищої освіти;

3. Охарактеризувати прояви девіантної поведінки як психологічну проблему в молодіжному середовищі закладу вищої освіти;

4. Провести порівняльну характеристику проявів девіантної поведінки серед студентів I та III курсів факультету соціальної та психологічної освіти.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань дослідження і використовувалися такі методи:

– *теоретичні*: аналіз психологічної та педагогічної літератури з метою з'ясування сутності, особливостей, критеріїв і показників девіантної поведінки підлітків, педагогічних умов її профілактики в соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи;

– *емпіричні*: спостереження, бесіда; за допомогою педагогічного експерименту перевірялися педагогічні умови профілактики девіантної поведінки в молодіжному середовищі закладу вищої освіти;

– *експериментальні*: (констатувальний і формувальний експеримент) з метою виявлення, обґрунтування, перевірки ефективності умов підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи із неблагополучними сім'ями.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, на базі факультету соціальної та психологічної освіти.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що фактичний матеріал, основні положення і висновки дослідження можуть бути використані як навчально-методичне забезпечення курсів: «Вступ до спеціальності», «Соціально-психологічні аспекти спілкування в професійній діяльності», «Інклюзивний туризм», «Соціальна робота з різними соціальними групами», «Теорія соціальної роботи», при написанні наукових праць та навчальних посібників із соціальної роботи.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження висвітлювались на всеукраїнській конференції – «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (15 жовтень 2020 р., м. Умань) та всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (12 жовтень 2021 р.) та II Міжнародного науково-практичного симпозиуму з інклюзивного туризму (27 травня 2021 р. м. Умань).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано одноосібно 2 тези доповідей автора.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг тексту магістерської роботи становить 100 сторінок, із них обсяг основного тексту 65 сторінок. Робота містить 2 додатки.

ВИСНОВКИ

У дослідженні обґрунтовано теоретичні основи дослідження. Результати проведеної роботи засвідчили досягнення мети й розв'язання поставлених завдань, що дало можливість дійти до таких висновків:

1. Проаналізовані сучасні підходи до визначення поняття «девіантна поведінка».

Девіантна поведінка – це поведінка, яка відхиляється від прийнятих у суспільстві норм та правил. Даній проблемі присвячені дослідження представників різних галузей науки.

Соціологи, медики, психологи, педагоги досліджують природу девіантної поведінки, класифікують різні види девіацій і фактори, що їх викликають, з метою запобігання виникненню небажаних явищ у процесі становлення особистості.

Здійснивши аналіз науково-педагогічної літератури, встановлено, що існує багато підходів до визначення та трактування поняття «девіантна поведінка».

Зокрема, науковець І. Кін стверджує та істотно розширює границі девіантної поведінки, включаючи пияцтво, вживання наркотиків, агресивність, здатні привести людину до протиправних дій. Педагог стверджує, що на прояви девіантної поведінки сприяють і такі соціальні фактори: невпорядкованість сімейного життя, труднощі в навчанні, травматичні життєві події, вплив девіантної субкультури або групи і багато чого іншого.

Соціолог А. Коен, досліджуючи тему девіантної поведінки стверджує, що девіантна поведінка – це поведінка, яка відхиляється від норм, «іде у розріз з інституційними очікуваннями».

Розглядаючи тему девіантної поведінки науковці стверджують, що девіантна поведінка – це визначення, яке тотожне соціальному відхиленню. У свою чергу учений Д. Уолкс трактує визначення соціальне відхилення так: «соціальне відхилення – це значною мірою приписуваний статус», тобто

«ярлик», якій навішують через суб'єктивне ставлення впливові прошарки населення малозахищеним громадянам чи цілим групам осіб.

2. Розкриті основні форми прояву порушень поведінки в молодіжному середовищі закладу вищої освіти.

Когорта науковців твердить, що на даний час прояви девіантної поведінки простежуються досить часто у студентів закладу вищої освіти. Багато факторів це спричинюють, зокрема дослідник А. Белкін, у своїх наукових напрацюваннях стверджує, що прояви девіантної поведінки студентства беруть свій початок із школи. Дослідник вважає, що потрібно говорити про педагогічну занедбаність дитини, яка є наслідком недоліків виховання в сім'ї і школі.

З даним твердженням погоджується науковець Л. Зюбін, який займався проблемами педагогічної занедбаності. Педагогом зроблено спробу диференціювати ці два поняття: важковиховуваність і педагогічна занедбаність. Педагог вважає, що перше характеризує результат виховання дитини, а друге – історію цього виховання, тому педагогічно занедбаний учень, підліток, студент рано чи пізно стає важковиховуваним.

Багато наукової української еліти пропонують свої соціально-педагогічні підходи до розгляду девіацій. Зокрем, дослідниця Р. Овчарова, вважає, що батькам, учителям, громадськості варто зважати, чи не є особливості поведінки зачатками, витоками майбутніх проступків, порушень моральних, соціальних, правових норм, вимог закону, чи не є вони потенційною загрозою суб'єкту поведінки, розвитку його особистості, оточуючим його людям, суспільству в цілому.

Педагог Д. Фельдштейн зазначає, що самоствердження студента в соціумі може мати соціально полярні підстави – від подвигу до правопорушення.

Отже, до основних форм девіантної поведінки сучасні дослідники відносять: злочинність, алкоголізм, наркоманію, суїцид, проституцію, Кожна форма девіації має свою специфіку. Для того, щоб унеможливити розвиток і

проявів надалі форм девіантної поведінки, люди самі мають це контролювати.

3. Охарактеризовані прояви девіантної поведінки як психологічна проблема в молодіжному середовищі закладу вищої освіти.

Психологічна проблема студентів, що призводить до проявів девіантної поведінки є: відсутність психологічного благополуччя в родині і найближчому оточенні; низький ступінь вкладеності в соціально- схвалювану діяльність і про соціальні групи однолітків; неадекватність представлень про систему суспільних відносин, норм, правил і санкцій; перекручені представлення про власну особистість і оцінку її соціуму.

Студенти, які мають прояви девіантної поведінки досить часто починають перекручувати представлення про себе, намагаючись досягти соціального схвалення за рахунок малозначних і неадекватних цій задачі якостей. Спотворюються і представлення про суспільні норми, санкції, вимогах, про оцінку себе оточуючими. Зіткнення з труднощами на шляху успішної соціалізації, неповноцінністю – реальних або уявних власних соціально значимих якостей породжує специфічне перекручування сприйняття багатьох характеристик системи суспільних відносин.

Безумовно, щоб цього не сталося сім'я, школа, університет мають стати однією командою для унеможливлення проявів девіантної поведінки.

4. Проведено порівняльну характеристику щодо проявів девіантної поведінки серед студентів 1 та 3 курсів факультету соціальної та психологічної освіти.

У ході дослідження було встановлено, що зміни у проявах девіантної поведінки значно знизилися. Якщо на першому курсі студенти ще мало обізнані, деякі порушують правила поведінки і т.д., то студенти третього курсу значно менше проявляють девіантну поведінку у закладах вищої освіти.